

وهرزى گۆرپان و چاكردنه وهى هاوپه يمانيه كان!

22-01-2021

نووسه ره كان

زريان روژه لاتى

كورتە : جۆ بايدن له يه كهه گوتاريدا وهكوو سهروك، كه تيدا زياتر رووى له ناوخوى ئەمريكا بوو، به چه ند وشه يه كى كهه، په يامى كى گرنكى بۆ دنياى دهره وه هه بوو: "هاوپه يمانيه كانمان چاك ده كه ينه وه." بيگومان، چاكردنه وهى ئەو هاوپه يمانى و هاوكارييه ره سمى و ناره سميه يانهى ئەمريكا كه هه نديك پييانوايه له سه رده مى تره مپدا خه سارى كه و ره يان پنگه يشتوو، ده توانيت كاريگه رى له سه ر سياسه تى جيهان دابنيت.

زريان رۇژھەلاتى |

بەرايى

جۇ بايدىن لەبەكەم گوتارىدا ۋەكۆۋ سەرۋك، كە تىيدا زياتر رووى لە ناوخۇي ئەمريكا بوو، بەچەند وشەپەكى كەم، پەيامىكى گىرنگى بۇ دىيائى دەرهۋە ھەبوو: "ھاوپەيمايىيەكانمان چاك دەكەينەۋە. بىگومان، چاكىردنەۋەي ئەۋھاوپەيمايىيە ۋە ھاوكارىيە رەسمى ۋ ناپەسسىيەنى ئەمريكا كە ھەندىك پىياناۋايە لە سەردەمى ترەمپدا خەسارى گەۋرەيان پىگەيشتوۋە، دەتوانىت كاريگەرى لەسەر سىياسەتى جىھان دابنىت.

ھەر لە قۇناخە كۇتايىيەكانى سەردەمى ترەمپەۋە، ۋەرزى گۇرانى ھاوپەيمايىيە ۋە ھاوكارىيە سىياسى ۋ سەربازىيەكان لە رۇژھەلاتى نىۋەپاستىش دەستىپىكىردوۋە، ۋەك بلىي زۇرېك لەدەۋلەتان بىانەۋى، خۇيان بەپىي سىياسەتى چاۋەپوانكراۋى دەرهۋەي ئىدارەي بايدىن رىكبەنەۋە. ئەمە مائەۋەي كاريگەرى دانانى لەسەر پىرسى كوردىش لە ھەناۋدابه.

"چاكىردنەۋەي ھاوپەيمايىيەكان"ى ئەمريكا

دەمىكە زىگىنيو برۇننىسكى، باسى "ھىزى لاۋازى" كىردوۋە ۋ لەۋىشەۋە، جەختىكىردوۋە كە ئىدى بۇ پاراستنى ھەژمۇنى ئەمريكا، تەنيا ھىزدارى بەس نىيە! دەۋلەتان ۋ تەنانت ئەكتەرە نادەۋلەتتەيەكانىش، بۇ ئەۋەي ئاسانتىرېگەنە ئامانجەكانىان رىگاي ھاوپەيمايىيە ۋ ھاوكارى دەگىرنەبەر. بىگومان ئەمريكاش لەمەبەدەر نىيە.

روانگى جىاجيا ھەن لەبارەي كاريگەرى "ھاوپەيمايىيە" لەسەر سىياسەتى نىۋەدەۋلەتى. بەپىي ھەندىك لىكۇلىنقان، لانىكەم نىۋەي ھاوپەيمايىيەكانى سەدەي بىستەم، رىگايان بۇ شەر كىردۆتەۋە. [1] ھەندىكىش ھەنگاۋىك زياتر چوونەتە پىش ۋ، پىياناۋايە ھاوپەيمايىيەكان، قۇناخىكى بەرلە جەنگن! لىكۇلىنەۋەيەك لەسەر ھاوپەيمايىيەكانى نىۋان 1816-2000 لە دىيا، گەيشتوۋەتە ئەۋەي كە 60% يان بۇ ئامانجى بەرگى بوون. [2] ھەندىكى دىكەش ۋەك ئامرازىكى درووستكىردى ھاوسەنگىي ھىزدارى تەماشاي كەن. ھەرچۇنىك بى، ھاوكارى ۋ دواترىش ھاوپەيمايىيەكان، كە دەشئ رەھەندى جىاجىاي ئەمنى ۋ ئابوورىشيان ھەبىت كاريگەرى لەسەر ھاوسەنگىيەكانى ھىز دادەنن.

ئەمريكا تەقريبەن لە ماۋەي نىكەي سى دەپەي رابىردوۋدا 4 ھاوپەيمايىيە گەۋرەي سەربازىي بۇ شەرى دۇ تىرۇر ۋ شەرى دۇ عىراق رىكبەنەۋە. پەيوەندىي دوو قۇلىي سىياسى ۋ سەربازىشى لانىكەم لەگەل 9 دەۋلەتى رۇژھەلاتى نىۋەپاست ھەيە لەگەل ھەرىمى كوردستان ۋ رۇژئاۋاي كوردستانىش ھاوكارىيەكى سەربازىي بۇ شەرى دۇ تىرۇر ھەيە. بۇيە سىفكتىردنەۋەي ھاوكارى ۋ ھاوپەيمايىيەكانى ئەمريكاش لە جىھان، ۋەك ئاسىيا- پاسىفىك، ئەۋروپا ۋ رۇژھەلاتى نىۋەپاست دەتوانىت كاريگەرى لەسەر رىكبەرىيەكانى ئەۋ ۋلاتە لەگەل چىن ۋ رووسىيا ۋ ھىزە ناۋچەيەكانى دىكەش دابنىت.

ۋەرزى گۇرانى ھاوپەيمايىيەكان لە رۇژھەلاتى نىۋەپاست

ئەگەر ئەۋەمان قىۋل بى كە دۇخى ئەمريكا ۋەك ھىزە ھەژمۇنىيەكەي جىھان، كاريگەرى لەسەر شىكلىگرتنەۋەي ھاوپەيمايىيە ۋ ھاوسەنگىيە سىياسىيەكانى جىھان دادەنيت، دەتوانىن بىزىن كە لە قۇناخە كۇتايىيەكانى ئىدارەي ترەمپ ۋ لەگەل يەكلاۋونەۋەي سەركەۋىتىن بايدىندا، ھىزەكانى رۇژھەلاتى نىۋەپاست گۇرتىنىكى زياترىان بە گۇرانى سىياسەتى دەرهكى ۋ، رووكىردنە ھاوكارى ۋ ھاوپەيمايىيە داۋە.

حالى حازر ۋلاتانى كەنداۋ، لانىكەم 3 بابەتى ھاوكارى ۋ ھاوپەيمايىيە گىرنگىان لەبەردەستدايە: بىجگە لە ئاشتى عەرەب _ ئىسرائىل كە دەكرى بە دەسكەۋتىكى قۇناخى دوايى ترەمپىش سەير بكرىت، بابەتى ئاشتى نىۋوخۇي ۋ كرانەۋە بەروۋى عىراق لە ئارادايە ۋ قەتەرىش پىشنىارى كىردوۋە لەگەل ئىزانىش دانوستاندىن بكرىت.

ئىزان بابەتى ھاوپەيمايىيە 25 سالە لەگەل چىن، ھاوكارى لەگەل رووسىيا، توندوتۇلكىردنەۋەي ئەۋ ھاوپەيمايىيە شىيەيەكى كە بە " مىحوەرى موقاۋەمە " ناۋى دەبات ۋ پىشنىارى پىرۇۋەي ئاشتى ھورمىز ۋ دانوستاندىن لەگەل ۋلاتانى عەرەبى ھەيە. توركىيا لەلايەك

پېنگى خۇي له كۇماره كانى يه كىتى سۇقىيەتى جاران به هېز دهكات و له لايهك رېككەوتنى سىقۇلى له گەل نازەرباجان و پاكستان دهكات. له لايهكى ديكەش به تەمايه كيشه كانى له گەل يۇنان كەمبكاتەوه و له ئاستى گرزىيە كانى له گەل يه كىتى ئەوروپا به تايبەتى فەرەنسا كەمبكاتەوه. عىراق له لايهك خەون به راگرتنى هاوسەنگى و له لايهكى ديكەش باس له پرۇژەى شامى نوئ له گەل ميسر و ئوردون دهكات و له هەمانكاتيشدا گىرۇدەى كيشه كانى نىوان ئىران و ئەمريكابه.

هەرچەندە هېشتا هاوپەيمانى و هاوكارىيە كان له لايهك و ئاراستەى ركا به رىيە كانىش له لايهكى ديكە به تەواوى يه كلا نەبوونە تەوه، به لأم پىدەچىت ئەو قۇناخەى كە تىيدين، قۇناخىكى گوزەر بىت بۇ ئەوانە و زۆريەى هېزە كانىش خەريكە به پىي ئەوه پېنگى خۇيان ديارى دهكەن.

كورد و هاوپەيمانيه كان

به شيوه يه كى گشتى كوردە كان له گەل سى جۇرى ئەكتەر و هېزە كانى ديكەدا هاوكارى و هاوپەيمانيان هەيه: هېزە سەرووناوچە ييە كان به تايبەتى ولتاتانى رۇژاوا، دەولتە ناوچە ييە كان و هېزە كانى ناوخواى ئەو ولتاتانەى كە به رەسمى سەربە وان.

ئەو هاوپەيمانيه نيمچە رەسميەى كە له نىوان كوردە كان و به شىك له هېزە كانى رۇژاوا دا هەيه، به رۇلى كوردە كان وهك له شكرىكى پيادەى شەرى دزى تيرۇر به هېزە تىرپووه. به لأم به شيوهى گشتى كوردە كان وهكوو فاكته رىكى راگرتنى هاوسەنگى له سياسەتى ئەمريكا و ولتاتانى رۇژاوا به رامبەر دەولتە تانى خاوهنى پرسى كورد دەورىان هەبووه و هەيه. به لأم به گشتى هەر ئەمەش واىكردووه تا رۇژاوا دەورىكى له دروستوبون و پاراستنى دو كيانى ئۇتۇنۆمى كوردى له رۇژەللىنى نيوه پاست هەبىت.

ئاليزەدا روانگە يه كى سياسەتى كوردى پىي باشە، وهك فريادە پرسىك سەيرى بايدن و ئيدارە نوپكەى بكات. راستىيە كەى له وانەيه كارىگە رىيە كى پۇزە تيف له سەر دۇخى كوردە كان دابنىت به لأم، پشتبە ستنى زۆر به وەش دەتوانىت هېواشكىن بىت. چوونكە لانىكەم تا ئىستا دۇخى كورد له چوارچىوہى سياسەتى گشتى ئەمريكا به رامبەر ئەو دەولتە تانەى ناوچە كە پىناسە دەكرىت. جگە له وه، ئەوهى ئەمريكاش بىكات سنووردارە. ئەگەرى رىككەوتنە وهى توركيا و ئەمريكا-سەرەراى ناكوكى له بوارى جياجيا- شنىكى كراوهيه. چوونكە توركيا هەم ئەندامى ناتو يە هەم وهكوو دواچار رەنگە بۇ ئەمريكاش گونجاو نەبىت كە زياتر پال به توركيا وه بىت تا هەنگاويتەر به رهو رووسيا و چين بىت. ئەگەرى رىككەوتنە وهى ئىران و ئەمريكا له سەر دۇسيەى ئەتۆمى و لابردنى گەمارۇكان، دەتوانىت كارىگەرى له سەر پىنگى ئىران دابنىت. دانووستاندن بۇ ئايندەى سووريا و بابەتى مان و نەمانى هېزە كانى ئەمريكا له عىراقىش، بابەتگە لىكن كە به شيوهى راستە وانە كارىگەرى له سەر پرسى كورد دادەنن.

سرووشتى هاوپەيمانى و هاوكارىيە هېزە كوردىيە كان له گەل هېزە ناوچە ييە كانى وهك ئىران و توركياش زياتر بۇ ئيدارە دانى خۇ و كارىگەرى دانان له سەر هاوسەنگىيە نيوخوا ييە كانى هېزدارى بووه. دۇخى ئىستاي ئابوورى ئىران و توركيا، كيشه كانى سياسەتى دەرەوه و ململاننىكانى نيوخوا ييە دەسەلات له دوو لاتە، پۇتانسىيەلى ئەوهى تىدايه كە مەيدانى مانۆرى سياسى كورد فروانتر بكات.

هاوپەيمانى و هاوكارىيە كانى كوردىش له گەل هېزە جياوازە كانى ئەو ولتاتانەى كە به رەسمى سەر به وانن، به كرده وه گەيشتوتە بنبەست. هاوپەيمانى و هاوكارىيە درىزخايەنى كورد و شىعە له عىراق له 2017 وه به كرده وه گەيشتوتە بنبەست. له توركياش هاوپەيمانىيە كوردە كان له گەل گرووپە چەپە كان و ئۇپۇزىسيۇنى توركيا، به وچۆرەى كە هەيه دەستكەوتىكى واى بۇ كورد تىدا نەبووه. زياتر وهك هاوپەيمانىيە نەخوازواو سەر دەرەى كە تەنيا دەنگە كانى بۇ شكستدانى ئەردۇغان پىويستە. له سووريا، هاوپەيمانىيە كورد و پىكها تە كانى ديكە به تايبەتى عەرب، له چوارچىوہى هېزە كانى سوورياي ديموكراتىكدا زياتر به كەللى شەرى دزى داعش هاتوووه و تا ئىستا دەستكەوتىكى گەورەى سياسى لىنەكەوتتەوه. له ئىرانىش به كرده وه هاوپەيمانى و هاوكارىيە گرووپە ئۇپۇزىسيۇنە كانى كورد و غەبرى كورد، كارىگە رىيە كى گەورەى نەبووه.

ئەنجام

بەردەوامىيەى هاوكارى و هاوپەيمانيه نيمچە رەسميە كەى كورد له گەل ولتاتانى رۇژاوا هېشتا پىويستە و ئەمەش وهكوو چەترىكى ئەمنى كارىگەرى له سەر دۇخى هەردوو كيانە كوردىيە كەى رۇژەللىنى نيوه پاست هەيه. هەلبەت به تەنيا پشتبە ستن به وه و لەپىنشاوانە گرتنى يەكپىزى ناوخوا ييە تايبەت له سەر پرسە هاوبە شەكان، دەتوانىت ئەنجامى خراپى هەبىت. خراپى دۇخى ئىستاي ولتاتانى ناوچە كە، دەرەفە تىكى زياترى بۇ كوردە كان رەخساندوووه تا له قەبارەى گىرفتە نيوخوا ييە كانيان كەمتر بگەنەوه. بىجگە له وهش به بنبەست گەيشتنى هاوپەيمانى و هاوكارىيە كانى كورد له گەل هېزە ناوخوا ييە ئەو ولتاتانەى كە به رەسمى سەر به وانن، پىويستىيە پىداچوونە وهى به سياسەتى هاوكارىيە و هاوپەيمانيه كانى كوردى له ولتاتانە دەرختوووه.

Singer and Small - [\[1\]](#)

"Goodrich, Ben (2004), "Alliance Formation and International Relation Theory - [\[2\]](#)

Government2710- Week09,Response Paper, April.pp.1-2,